

HET STADSRANDEN- LAB

Een grens is (g)een grens

Grensverkenning #1

3 maart 2020

HET STADSRANDEN- LAB

#1

GRENSVERKENNING 1

*‘Een grens is (g)een
grens: conceptuele
verkenning van de
afbakening’*

HOE GRENZELOOS KAN JE ZIJN?

Door Lotte Dijkstra

Afbakenen, beperken, omsluiten. Wij tegenover zij. Grenzen roepen veel vragen op en iedereen interpreteert ze anders. Zijn grenzen lijnen of randen? Kunnen ze wellicht meer zijn? Deze fundamentele vragen komen aan bod tijdens de eerste Grensverkenning, een verdiepingsserie die in het voorjaar van 2020 wordt georganiseerd in het kader van Het stadsranden-lab. In dit initiatief van BNA Onderzoek en ARCAM gaan vijf ontwerpteams op zoek naar nieuwe typologieën voor de stadsrand van Amsterdam. Daarbij onderzoeken zij hoe de kwaliteiten van het omliggende landschap kunnen worden ingezet om de stadsranden ruimtelijk en sociaal te versterken. Maar om dat te kunnen doen, moeten we het wel eerst eens worden over wat precies de stadsrand van Amsterdam is. Hoe grenzen worden gedefinieerd is daarbij van uitzonderlijk belang. De beleidsmatige lijnen op de kaart blijken dan ook lang niet altijd de grens te omvatten zoals deze wordt beleefd. Theater, fotografie en filosofie bieden het nodige perspectief om hier met een frisse blik naar te kijken.

Op zoek naar 'wij' en 'zij'

In de zomer van 2019 zit het publiek van het Nieuw Utrechts Toneel aan weerszijden van een 100 meter lange rode tafel, bovenop de Limes in Utrecht. Deze grens van het Romeinse Rijk was eeuwenlang de scheiding tussen de beschaving en de barbaren. De Limes is inmiddels verdwenen onder lagen aarde en Nederland kent nieuwe grenzen. In 1815 kreeg de huidige grens met Duitsland vorm, maar pas in 1840 werd de grens met België vastgelegd. Over de grens met het Franstalige deel van Sint Maarten zijn we het nog steeds niet eens. Theatremakers Greg Nottrot en Floor Leene roepen met deze scherpe historische analyse heel snel veel vragen op: Wat is 'ons'? Wie is 'wij'? En kunnen we ook 'wij' zijn, zonder 'zij'?

In een spervuur van vragen laten Nottrot en Leene het publiek voelen hoe snel 'wij' en 'zij' kan verschuiven. Wie heeft een Nederlands paspoort, wiens ouders zijn buiten Nederland geboren, wie heeft er kinderen, wie is er vrouw, wie is er rijk? Uiteindelijk leven we allemaal in onze eigen bubbel. Met de voorstelling 'Grens' zetten zij het publiek aan het denken. Kan je die bubbel delen met anderen? Kan je delen met iemand die je niet kent?

De vlotte dialoog tussen Nottrot en Leene schetst twee tegenoverstelde perspectieven op de noodzaak van grenzen. Moeten we wel of niet onderscheid maken tussen 'wij' en 'zij'? Daarmee krijgt het publiek de kans om te ondervinden dat grenzen nodig zijn om te bepalen wat van 'jou' is. Grenzen helpen je identiteit te bepalen en scheppen de soms nodige afstand. "Grenzen zijn maar lijnen, afspraken die we zelf maken. We ontleneren er rechten en identiteit aan," zegt Nottrot aan het einde van de scène. "De Limes was trouwens helemaal geen scheidslijn tussen de beschaving en de barbaren. Het was juist een handelsroute, verbinding en ontmoetingsplaats, met een eigen mengcultuur." 'Wij' en 'zij' hoeven door grenzen dus niet te worden ingeperkt. Grenzen geven het verschil en de afstand aan tussen 'wij' en 'zij', maar bieden ook ruimte om elkaar te vinden.

'Grenzen zijn afspraken die we zelf maken'

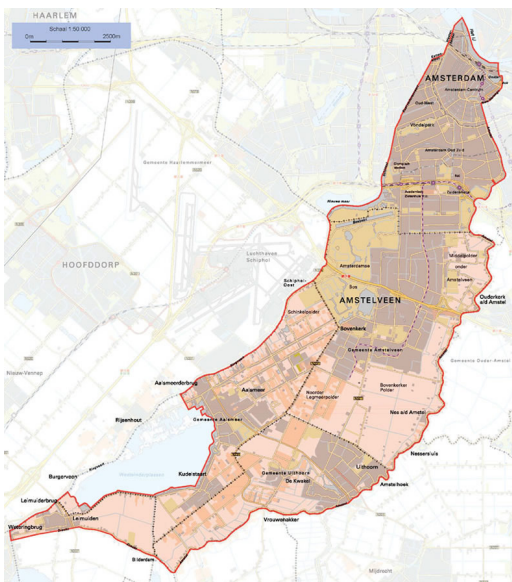
Greg Nottrot, theatremaker, Nieuw Utrechts Toneel

Het publiek wordt door Nottrot en Leene bevroegd. Bron: Maarten Nauw

'Vader' en 'zoon' worden door Nottrot uit het publiek geselecteerd en vliegen elkaar spontaan om de hals. Bron: Maarten Nauw

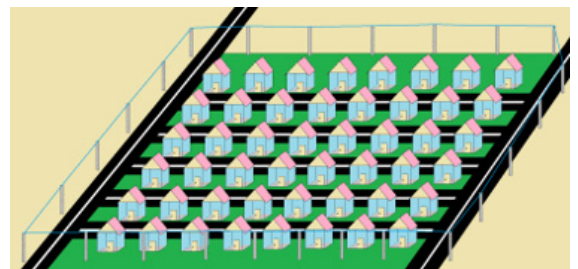
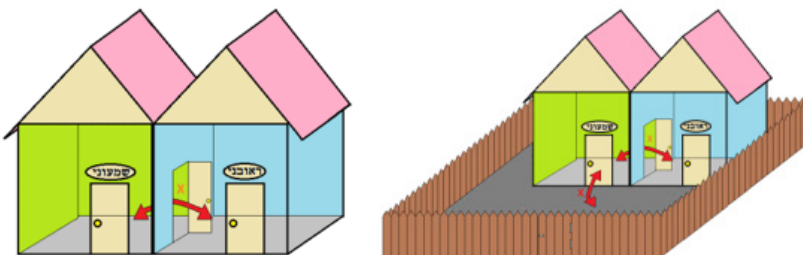

De eroev van Amsterdam strekt zich uit van het IJ tot de Westeinderplassen. Bron: Saskia Aukema en Richard Bank

Andermans grenzen in beeld brengen

Als je weet wie je zelf bent, kan je de grenzen van anderen gaan herkennen. Maar hoe kan je grenzen visualiseren die jij zelf niet ervaart? Wat heb je nodig om de grens van een ander in beeld te brengen? Fotograaf Saskia Aukema vroeg het zich af toen ze het woord 'eroev' tegenkwam. Een eroev is een grens waarbinnen het Joden is toegestaan voorwerpen te dragen tijdens de sabbat, wat normaal gesproken alleen binnenshuis mag.

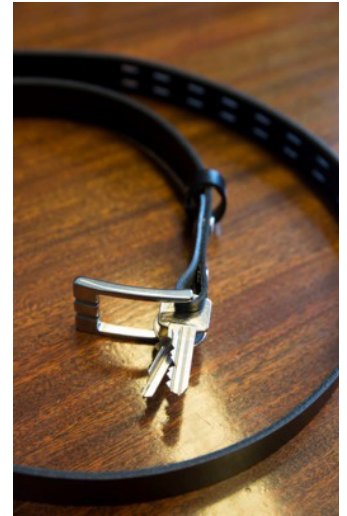
Helemaal bijzonder is de eroev van Amsterdam. Niet alleen omdat dit er een van de weinige is buiten Israël en de VS en de enige in Nederland, maar ook omdat het grootste gedeelte van de omheining bestaat uit water. De Amsterdamse eroev strekt zich uit van het IJ tot de Westeinderplassen. Binnen dit gebied wonen zo'n vierhonderd mensen die wekelijks gebruik maken van de eroev.

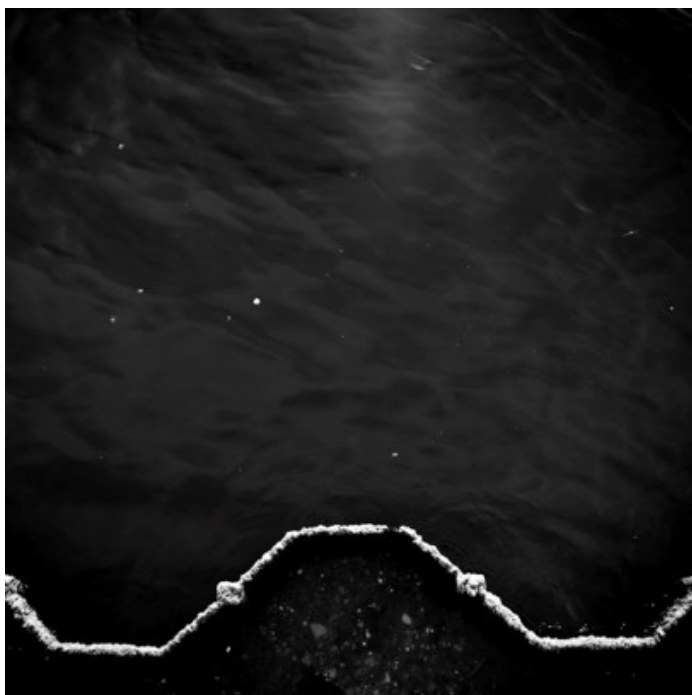
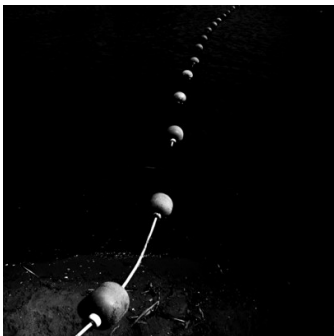
Een eroev maakt één Joods huis van meerdere gebouwen en de ruimte ertussen, met een omheining van minimaal 80 cm hoog, goedkeuring van de bewoners van het omheinde gebied en een gemeenschappelijke keuken. Bron: Eruvmacher.com

Waar het water en dus de grens onderbroken wordt, brengen bruggen die open kunnen, gespannen draden en kastjes met uittrekbare kettingen, de zogenaamde sabbatpalen, uitkomst. “Deze oplossingen zijn niet altijd in gebruik, het gaat erom dat het kán. Daarmee is de eroev vooral een symbolische grens,” vertelt Aukema. In de praktijk betekent dit dat de eroev iedere vrijdag gecontroleerd wordt door de rabbijn. Als er sabbatpalen kapot zijn of bruggen niet open kunnen, dan gaat online de knop op rood. “Dan mag er buitenshuis alleen kleding worden gedragen: geen kinderen, geen sleutels of zakdoeken... Daar worden vervolgens heel creatieve oplossingen op gevonden.”

Aukema bracht de 75 km lange eroev van Amsterdam met abstracte zwart-wit foto's in beeld. Daarmee laat ze zien dat zelfs een grens die maar weinig mensen ervaren kan worden verbeeld. Sterker nog, de esthetische kwaliteit van het beeld en het delen van kennis over zo'n onbekende grens kan zorgen voor nieuw begrip.

*Rabbin Kats controleert iedere vrijdag of de eroev nog intact is. / Rechts: buitenshuis mag wel kleding worden gedragen. Van je sleutels een kledingstuk maken biedt uitkomst als de eroev buiten werking is.
Bron: Saskia Aukema en Richard Bank*

‘De eroev is vooral een symoblische grens, het gaat erom dat het kán.’

Saskia Aukema, fotograaf

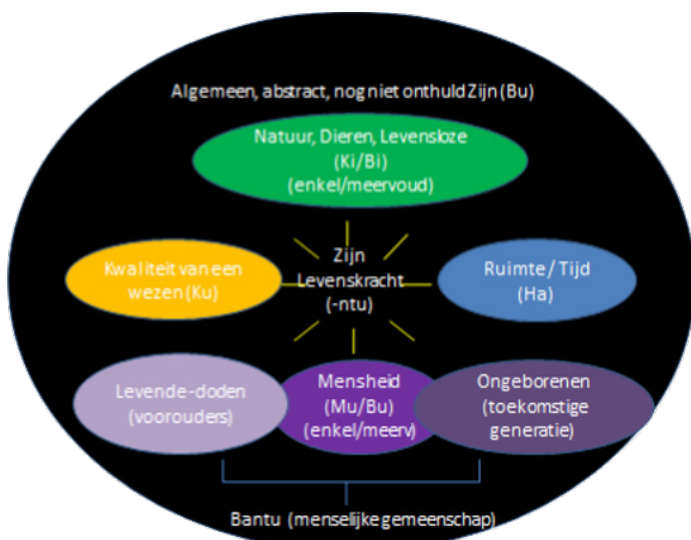
‘En het water was een muur’, de fotodocumentaire waarmee de eroev van Amsterdam in beeld is gebracht. Bron: Saskia Aukema en Richard Bank

Praten over grenzen

Nieuw begrip voor en van grenzen kan ook ontstaan door anders over grenzen te praten. Grenzen beginnen namelijk al bij taal: hoe jouw taal door anderen wordt geïnterpreteerd bepaalt hoe zij jouw grenzen interpreteren. In de Afrikaanse Yorubataal wordt grammaticaal bijvoorbeeld geen onderscheid gemaakt tussen 'mannelijk' en 'vrouwelijk'. "Binnen de Yorubacultuur worden ordening en hiërarchie niet bepaald op basis van geslacht, maar op basis van leeftijd. Dat is een fundamenteel andere manier van zijn. Je grenzen wisselen voortdurend, afhankelijk van je gesprekspartner," licht filosoof Renate Schepen toe.

Het Afrikaanse continent kent veel verschillende volkeren, talen en filosofieën. Daarbij treden andere ideeën op de voorgrond dan in de dominante Westerse filosofieën. Ontwerp wordt bijvoorbeeld niet gekoppeld

aan individuen, maar ontstaat binnen de gemeenschap en is onderdeel van een groter proces. Veel Afrikaanse talen reflecteren hoe dit proces centraal staat. Anders dan in het Nederlands worden zinnen niet gestructureerd rondom een subject, een object en een werkwoord. De mens staat niet centraal, waardoor ruimte ontstaat om buiten de grenzen van het subject te denken. De bekende Ubuntu-filosofie gaat voorbij relationele grenzen: alles maakt onderdeel uit van hetzelfde. De mens is onderdeel van de wereld, die ver voorbij de fysieke vorm wordt geïnterpreteerd. De bantoe, de mensen, zijn onderdeel van een voortdurend proces en constant in ontwikkeling. Dat betekent ook dat je 'meer mens' kan worden. Het wordende zijn wordt als uitgangspunt genomen: als je iets nog niet bent, dan ben je het aan het worden! Het project 'Bloei & Groei' in Amsterdam Zuidoost wordt als voorbeeld aangehaald om te laten zien dat Ubuntu ook in de Westerse wereld vorm kan krijgen.

Binnen Ubuntu maakt alles onderdeel uit van hetzelfde. Bron: Dorine van Norren

‘Je huurt samen een tandem en gaat door de duinen fietsen. Vertel eerst wat er gebeurt vanuit jezelf. Hoe verandert dat als je vertelt vanuit de ander? Vanuit de tandem? Vanuit de duinen? Of zelfs vanuit het fietsen?’

Renate Schepen, filosoof, trainer en gespreksleider

Hoe kunnen we verder?

Na de presentaties laat de discussie zien hoezeer grenzen emotie opwekken. Grenzen worden gauw geassocieerd met negativiteit en starheid, hekken en regels waar we zelf aan meedoen. We vinden het lastig om los te laten, ook als ontwerpers en beleidsmakers. Grenzen bieden namelijk houvast. Zou een meer open benadering van het begrip 'grens' ons kunnen helpen betere stadsranden te maken? Een opmerking uit het publiek ligt in het verlengde van deze gedachte: "Als we niet naar een eindpunt werken zouden de randen kunnen bewegen. Dan is de stadsrand fluïde en altijd op maat, nu en in de toekomst." Maar willen we dat wel? Past dat in het kader van de heldere grenzen tussen stad en land waar Europese steden en stedenbouwkundigen doorgaans naar streven? De discussie over 'architectuur zonder

architecten' kan binnen deze context worden verbreed tot 'stedenbouw zonder stedenbouwkundigen'. Hoe dynamisch, fluïde en ongestuurd mag de stadsrand zijn? En wat zou dit betekenen voor de landschappen rondom de stad, die nu met alle macht worden beschermd?

Het wordt dus spannend wat er de komende maanden door de vijf ontwerpteams zal worden geopperd. Interpreteren zij de stadsrand als een dynamische plek, waar ook dynamisch in wordt ontworpen? En welke denkrichtingen over de stadsrand zijn er verder nog mogelijk? Het ontwerpen van de stadsrand gaat ook over het uitvinden ervan. Duidelijk is in ieder geval dat we veel plezier kunnen beleven aan het maken en ontwerpen van grenzen!

Grenshangmat in Istanbul, Turkije. Bron: Murat Gok

De grensverkenning 'Een grens is (g)een grens: conceptuele verkenning van de afbakening' is het eerste deel in een reeks van drie in het kader van de ontwerpstudie 'Het stadsranden-lab'. Deze vond plaats op 3 maart 2020 in het Joods Historisch Museum in Amsterdam.

Programma en moderatie

- Jutta Hinterleitner, programmamanager BNA Onderzoek
- Indira van 't Klooster, directeur ARCAM

Gastprekers

- Greg Nottrot en Floor Leene, theatermakers, Nieuw Utrechts Toneel

- Saskia Aukema, fotograaf, tektschrijver en verhalenverteller
- Renate Schepen, filosoof, trainer en gespreksbegeleider

Meer informatie over de ontwerpstudie Het stadsranden-lab is te vinden op www.bna-onderzoek.nl en op www.ARCAM.nl

BNA ONDERZOEK

Praktijklab voor slimme ruimtelijke ideeën

Ministerie van Economische Zaken
en Klimaat

